

Passend Promoveren

Derde fase van het Hoger Onderwijs vraagt om maatwerk

De Nederlandse universiteiten willen met hun promotiebeleid zoveel mogelijk talent aan zich binden. Om deze reden zijn zij een groot voorstander van differentiatie in het promotiestelsel. Alleen door maatwerk kan tegemoet gekomen worden aan de uiteenlopende contexten waarin promovendi zich bevinden. Deze notitie geeft een overzicht van de actuele ontwikkelingen rond promoties, nationaal én internationaal, het spanningsveld dat hierdoor ontstaat, en de gevolgen hiervan voor het beleid.

Promovendi zijn voor de universiteiten de belofte voor de toekomst, een kweekvijver van talent. Zij zijn voor een universiteit net zo belangrijk als de jeugdopleiding voor een topvoetbalclub. Met de ontwikkeling van jong talent verzekert Nederland zich van goede onderzoekers voor later, en in de huidige kenniseconomie zal hun belang alleen maar toenemen. Zo adviseerde het Innovatieplatform onlangs om 1000 extra promotieplaatsen te creëren, om te kunnen voldoen aan de vraag naar hoogwaardige kenniswerkers in de toekomst.

Het belang van promoties staat dan ook buiten discussie.

Om in te kunnen spelen op internationale ontwikkelingen rond promoties, pleit de VSNU voor een gedifferentieerd promotiestelsel. Op dit moment zijn er al vele wegen die leiden naar een doctoraat; variërend van een reguliere promotieplaats tot de duale- of buitenpromovendus. In de bijlage bij deze notitie worden al deze vormen op een rij gezet en op onderdelen vergeleken. De verschillende promotietrajecten vervullen duidelijk andere functies binnen de universiteiten en/of zijn toegesneden op een andere doelgroep. Op deze manier willen de universiteiten zoveel mogelijk talent naar een promotie leiden.

Internationale ontwikkelingen hoger onderwijs

Zoals gezegd vormen internationale ontwikkelingen een belangrijke reden om te pleiten voor meer differentiatie in het promotiestelsel. Een van die ontwikkelingen is het Bolognaproces. Onder deze naam is men in Europa al geruime tijd bezig de verschillende systemen van hoger onderwijs beter op elkaar af te stemmen. Het uiteindelijke doel is te komen tot één Europese Hoger Onderwijs Ruimte (EHEA), waarin studenten eenvoudig onderdelen van hun studie in een ander Europees land kunnen volgen. Na de succesvolle invoering van de bachelor-master structuur, staat nu de harmonisering van de derde cyclus – de promotiefase – op de Europese agenda. Voor Nederland heeft dit diverse gevolgen.

- De promotiefase wordt expliciet een onderdeel van het hoger onderwijs, en veel minder de eerste stap van een onderzoekscarrière. De nadruk komt hiermee veel meer te liggen op het opleidingsaspect van het promotietraject. Er worden allerlei eisen aan de promotie-opleiding gesteld, die expliciet vermeld moeten worden in een diplomasupplement.
- Het Erasmus Mundus beurzenprogramma dat tot nog toe gericht was op masterstudenten, wordt budgettair verviervoudigd en uitgebreid naar de promotieopleiding. De beurzen worden verstrekt aan promovendi in joint-phd-programms. Dit zijn gezamenlijke promotieopleidingen op universiteiten uit verschillende Europese landen, leidend tot een gezamenlijk diploma. Vanwege de aparte aanstelling als werknemer van de promovendus in Nederland (naast Nederland kennen alleen Bosnië-Herzegovina en Denemarken uitsluitend een

aanstelling van de promovendus als werknemer, zie de tabel op p. 2) zijn joint-phd-programs voor Nederlandse universiteiten erg moeilijk om te realiseren. De kans dat Nederlandse promovendi en universiteiten met het huidige werknemer-promotiestelsel van deze beurzen kunnen profiteren, lijkt hierdoor gering.

Internationale ontwikkelingen rond onderzoekers

De ontwikkelingen rond het Bologna-proces en het Hoger Onderwijs staan eigenlijk los van de ontwikkelingen rond de Europese Onderzoeksruimte (ERA), maar omdat de promotie zowel een onderzoeks- als onderwijsaspect heeft, raken beide processen elkaar wel.

In de ERA draait het vooral om het vergroten van de aantrekkingskracht van Europa voor onderzoekers. Zo is er *the European Charter for Researchers*, die de lidstaten oproept onderzoekers aan te stellen als werknemer met goede sociale voorzieningen. Op dit moment is Nederland één van de drie landen binnen Europa waarin dat gebeurt. Wanneer echter het opleidingsaspect binnen de promotie meer nadruk krijgt (vanwege Bologna), is het de vraag wat een promovendus op de eerste plaats is: iemand in opleiding, een student dus, of een onderzoeker. De Europese beurzen voor promovendi suggereren het eerste, de European Charter het tweede.

De Nederlandse universiteiten pleiten hier voor een flexibele opvatting die recht doet aan de praktijk: soms is een promovendus vooral een onderzoeker en dan is de werknemerpositie geëigend, soms is de promovendus meer een student met alle rechten en plichten die deze positie met zich meebrengt. Het is daarbij belangrijk dat de verschillen in positie duidelijk zichtbaar zijn in de aard van het promotietraject: bij de student staat de onderwijspositie voorop, bij de werknemer de onderzoekspositie. Door hiervoor duidelijke criteria op te stellen, weet iedereen wat te verwachten bij welk traject. Op deze manier verliest Nederland de aansluiting met het Europese Bolognaproces niet en wordt het mogelijk om joint-phd-programs te starten met buitenlandse universiteiten, maar blijft het tegelijkertijd ook mogelijk het leeuwendeel van de promovendi als werknemer te blijven aanstellen.

Een andere ontwikkeling binnen de ERA is de verkenning van de mogelijkheden van een Europees Pensioenfonds voor onderzoekers. Dit is op de eerste plaats bedoeld om de mobiliteit van onderzoekers binnen de Europese Onderzoeksruimte te vergroten. Het idee is dat ook promovendi hiervan gebruik zouden kunnen maken.

Concurrentie met andere landen

Nederland is een van de weinige landen in Europa (zie tabel), maar ook ter wereld, waar de promovendus de werknemerstatus heeft. In de wereldwijde concurrentie op onderzoeksgebied heeft dat voor- en nadelen.

Status	Number of countries	Countries
Students only	10	Czech Republic, Estonia, Georgia, Iceland, Ireland, Italy, Latvia, Russia, UK and Scotland
Employees	3	Bosnia-Herzegovina, Denmark, Netherlands
Mixed	22	Albania, Andorra, Armenia, Austria, Belgium-Flanders, Belgium-Wallonia, Croatia, Cyprus, Finland, France, Germany, Greece, Liechtenstein, Lithuania, Malta, Norway, Poland, Romania, Slovak Republic, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey

Status of doctoral candidates, bron EUA 2007

Nadeel van de werknemerstatus is dat deze zich slecht verhoudt met de bachelor-master-phd structuur. Dit is een van oorsprong Angelsaksisch model, en het verbaast dan ook niet dat het Verenigd Koninkrijk de promovendi uitsluitend als student benadert. Ander nadeel is dat het duur is. En dat is merkbaar: het aantal promoties in Nederland is beduidend lager dan in andere landen. Dat heeft overigens niet alleen te maken met de werknemerstatus, de promotie duurt ook een jaar langer dan in het buitenland gebruikelijk is.

	Bachelor	Master	Phd	Totaal
Nederland	3	1	4	8 jaar
Elders	3	2	3	8 jaar

Duur van de bachelor, master en phd-opleiding

Voordeel van de werknemerstatus is dat de arbeidsvoorwaarden in Nederland relatief goed zijn, wat de aantrekkingskracht van ons land vergroot. Maar ook andere landen hebben oplossingen gevonden die sterk concurrerend zijn: zo heeft België een beursstelsel voor promovendi, waar wel een pensioenvoorziening voor is geregeld, maar waarvoor geen belasting hoeft worden afgedragen. Dit drukt de kosten voor een promotieplaats aanzienlijk.

Verbetering carrièreperspectieven

Anderhalf jaar geleden hebben de universiteiten afgesproken gezamenlijk te werken aan de verbetering van de carrièreperspectieven van jonge onderzoekers. Het aantrekkelijk maken van promoveren is daarvan een onderdeel. Op dit moment wordt samen met PNN (Promovendi Netwerk Nederland) een onderzoek voorbereid naar het loopbaanbeleid bij de verschillende universiteiten. Centrale vraag is welke concrete maatregelen en begeleiding op universiteiten aanwezig is. De universiteiten willen zo meer inzicht krijgen in het bestaande loopbaanbeleid, om daarna tot verbeteringen te komen.

Hiernaast werkt de VSNU aan de verdere ontwikkeling van duale promotietrajecten. De focus ligt hierbij op samenwerking met het hoger beroepsonderwijs en het voortgezet onderwijs. Het mes snijdt hier aan twee kanten, omdat de universiteiten een breder carrièreperspectief bieden aan hun promovendi en tegelijkertijd bijdragen aan een kwaliteitsimpuls in het VO en HBO. Een derde project is gericht op het opdoen van *transferable skills* en het verbreden van het carrièreperspectief van promovendi en post-docs. De universiteiten zijn hiervoor een pilot gestart samen met Randstad. Hierin doen post-docs ervaring op als consultant in het bedrijfsleven. Deze pilot sluit ook aan op de wens voor meer aandacht voor subtoppers en afvallers. Zij krijgen hier de mogelijkheid ervaring op te doen buiten de universiteit. Ten slotte is de VSNU gestart met de voorbereiding van een voorlichtingstraject om de inzetbaarheid van promovendi binnen en buiten de wetenschappelijke wereld voor het voetlicht te brengen.

Graduate schools

Minister Plasterk heeft in november 2007 in zijn Strategische Agenda de invoering van experimentele graduate schools aangekondigd. Hij sluit hierbij nauw aan op de praktijk, want een groot aantal universiteiten werkt al geruime tijd met graduate schools, in verschillende vormen. Doel van de invoering van de universiteiten was steeds om de promotieopleiding, begeleiding en faciliteiten voor de promovendi verder te ontwikkelen. Universiteiten werden hiertoe gemotiveerd door de internationale ontwikkelingen, maar ook door concurrentie met de arbeidsmarkt buiten de universiteit. Doordat meer tijd kan worden besteed aan het opleidingsaspect in de graduate schools, kan veel meer dan nu aandacht aan de *generic skills*

en (daarmee) het loopbaanperspectief van de promovendus worden geschonken. Hiermee hopen de universiteiten meer jongeren over te streep te trekken om te gaan promoveren. De minister lijkt vooral het Amerikaanse model van graduate schools voor ogen te hebben. Deze gaat uit van één instroommoment per jaar, concurrentie tussen de beste graduate schools, scholarships voor talentvolle promovendi en training grants van externe fondsen voor de graduate school. Daarnaast krijgt de promovendus meer vrijheid om het eigen onderwerp en promotor te kiezen.

De plannen rond de graduate schools sluiten vooral aan bij functie van promotietrajecten als kweekvijver voor talent. Voor promotietrajecten waarbij opdrachtonderzoek moet worden uitgevoerd, zijn graduate schools niet geschikt, immers van een vrije onderwerpkeuze is hier geen sprake. NWO is momenteel belast met de experimentele invoering van Graduateschools, in nauwe samenwerking met de universiteiten. Daarnaast heeft de KNAW, op verzoek van de minister, een advies over onderzoeksscholen gegeven. Hierin wordt geadviseerd om met de nieuwe voorstellen van Graduate school aan te sluiten op de bestaande praktijk. De nieuw in te voeren Graduate Schools kunnen een goede aanvulling vormen op de bestaande onderzoeksscholen, maar kunnen ze niet vervangen.

Discussie in Nederland

De discussie in Nederland rond het promotietraject concentreert zich op dit moment vooral rond de werknemerstatus/studentstatus van de promovendus. De aanleiding hiervoor is de aanstelling sinds twee jaar van een vijftigtal promotiestudenten aan de universiteit Groningen. De vraag rijst hoe deze ontwikkeling zich verhoudt met het arbeidsrecht. Zo loopt er op dit moment een kort geding van de Abvakabo tegen de universiteit, waarin de rechtmatigheid van de studentstatus wordt aangevochten. Daarnaast roept de studentstatus vragen op omdat de universiteiten juist veel moeite doen om de aantrekkelijkheid van het promotietraject te vergroten. De aanstelling als promotiestudent lijkt hiermee op gespannen voet te staan.

Voor een goed begrip van de redenen om voor een studentstatus te kiezen, zijn de volgende zaken van belang:

- Internationale ontwikkelingen (zie. p. 2) zorgen voor nieuwe, anderssoortige promotietrajecten, waarin het onderwijs veel centraler staat dan het onderzoek. In dit soort promotietrajecten is de studentpositie meer geëigend dan de werknemerpositie. Zo zitten de Groningse promotiestudenten in een formele promotie-opleiding, waarin hun onderwijsrechten en plichten heel expliciet zijn geformuleerd en opdrachten die horen bij een werkgever-werknemer relatie zijn uitgesloten. De promotiestudentplaats is voor sommige studenten aantrekkelijk vanwege de grotere vrijheid en de grotere aandacht voor onderwijs.
- De studentstatus geeft universiteiten meer mogelijkheden om samen met buitenlandse universiteiten joint-phd-programs op te zetten. Voor promovendi in joint-phd-programs stelt Brussel in de toekomst veel subsidie beschikbaar. De kans dat Nederland van deze subsidiestroom kan profiteren, wordt hierdoor beduidend groter.
- De studentpromovendi verrichten niet dezelfde werkzaamheden als werknemer-promovendi, hoewel er natuurlijk wel overlappingen zijn. Maar zoals ook een stagiair in het bedrijfsleven soms deels dezelfde werkzaamheden verricht als een werknemer die naast zijn werk een opleiding volgt, is er een principiële verschil: de eerste verkeert primair in een leersituatie en dat heeft directe gevolgen voor de eisen die aan het werk en de begeleiding worden gesteld. De promotiestudent heeft een veel sterkere onderwijspositie en kan ook geen werkopdrachten van de universiteit aannemen, want

hiervoor is een werkgeverstatus vereist. De opdrachten die de promotiestudent krijgt, staan altijd expliciet ten dienste van zijn of haar leertraject.

- De positie van de werknemer-promovendus is dan ook geenszins in het geding. Hiervoor is het belang van de werknemer-promovendus voor de universiteiten ook te groot en is er teveel opdrachtonderzoek of onderzoek waar de universiteit zelf prioriteit aan geeft, om veel promovendi de vrijheid te gunnen die een promotiestudent geniet.

Conclusie

De noodzaak tot meer differentiatie in het promotiestelsel heeft een duidelijke inhoudelijke grond. Door internationale ontwikkelingen ontstaat er meer variatie in promotietrajecten. Die vragen ook om meer variatie in het stelsel. Door te differentiëren kan recht worden gedaan aan de verschillende functies die de promovendus binnen de universiteit vervult. Zodat Nederland een belangrijke internationale speler kan blijven in de derde fase van het Hoger Onderwijs.

Bijlage: Overzicht van huidige vormen van promotietrajecten

In de huidige praktijk van het hoger onderwijs en onderzoek zijn zes soorten promovendi te onderscheiden, waarvan de promovenduswerknemer en de buitenpromovendus de meest gangbare zijn. De verschillende promotietrajecten sluiten aan op de verschillende achtergronden van de promovendi zelf, verschillende functies die zij voor de universiteit vervullen en de verschillende (internationale) contexten.

1. Werknemer-promovendus

De werknemer-promovendus onderscheidt zich vooral door de gezagsverhouding met de universiteit, en past daarmee naadloos bij opdrachtonderzoek (2^e en 3^e geldstroom). In veel gevallen wordt hier bij een vast omlijnd onderzoeksvoorstel een geschikte promovendus gezocht. De aanstelling is doorgaans voor de duur van het onderzoek. Een groot deel van de promovendi valt onder deze categorie, en het is de verwachting dat dat in de toekomst alleen maar zal toenemen. De werknemer-promovendi nemen een groot deel van het universitaire onderzoek voor hun rekening. Daarnaast vervullen ze vaak ook onderwijstaken.

2. Promoverend wetenschappelijk medewerker

Niet alle promovendi passen in het werknemer-promovendus model. Voor de wetenschapsgebieden waar maar weinig promotieplaatsen beschikbaar zijn (met name de alfa en gamma sector), kiezen universiteiten ervoor ook UD-plaatsen vrij te maken voor promovendi. De promovendi worden aangesteld als wetenschappelijk medewerker, veelal met een vaste aanstelling onder voorwaarde dat de promotie binnen een bepaalde termijn is afgerond. In de uitgebreidere taakstelling van een wetenschappelijk medewerker vormt het promotieonderzoek een onderdeel. Deze promotievorm is eigenlijk een noodgreep om meer promotieplaatsen te creëren, want voor een aanstelling als wetenschappelijk medewerker komen in principe alleen gepromoveerden in aanmerking.

3. De promotiestudent

De promotiestudent komt slechts zeer beperkt in Nederland voor (naar schatting nog geen half procent van het totaal aantal promovendi). In het promotietraject ligt de nadruk vooral op de opleiding, en minder op de wetenschappelijke taken en output. Promotiestudenten zijn geheel vrij in de keuze van hun promotieonderwerp en de promotor is begeleider in plaats van leidinggevende. De positie van student in plaats van werknemer past bij een grotere nadruk op de onderwijscomponent. Universiteiten voelen de noodzaak om de onderwijscomponent van het promotietraject verder vorm te geven – onder meer door het Bologna-proces (zie elders in deze notitie), maar ook door de roep om promovendi beter voor te bereiden op de arbeidsmarkt. Nederlandse promovendi hebben met dit traject meer mogelijkheden op een Nederlandse universiteit deel te nemen aan Europese beurzenprogramma's. Universiteiten kunnen gemakkelijker joint-phd-programma's opzetten met buitenlandse universiteiten die alleen met promotiebeurzen werken

4. Buitenlandse beurspromovendus

In het buitenland is het vrij gebruikelijk dat een beurs wordt verstrekt voor een promotietraject. Buitenlandse beurspromovendi komen graag naar Nederland om (een deel van) hun promotieonderzoek hier uit te voeren, omdat de kwaliteit van Nederlandse promoties zeer hoog staat aangeschreven. Dit gebeurt dikwijls met medeneming van een buitenlandse beurs, al dan niet in combinatie met een Nederlandse. Een werknemerstatus is voor deze promovendi vaak ongunstig, omdat zij dan zouden moeten bijdragen aan sociale

voorzieningen waar zijzelf (bijna) nooit gebruik van zullen maken. Vaak vindt de promotie gedeeltelijk in Nederland en gedeeltelijk in het buitenland plaats.

5. De buitenpromovendus

De buitenpromovendi vertegenwoordigen een veel grotere groep dan doorgaans wordt aangenomen; bijna de helft van het totaal aantal promovendi behoort tot deze categorie. Het gaat hierbij veelal om promovendi die op latere leeftijd in eigen tijd een onderzoek doen, meestal in de alfa- en gammasector. De functie van deze buitenpromovendus is vooral gelegen in taak die de universiteit heeft op het terrein van het leven lang leren.

Daarnaast zijn er buitenpromovendi (meestal uit in de bèta, medische en technische sector) die op een researchafdeling van een bedrijf werken (bijvoorbeeld Philips of Akzo-Nobel), en geheel op kosten van het bedrijf promoveren. Net zoals de duale promoties (zie onder) is deze tweede soort buitenpromovendus name van belang voor de band tussen bedrijfsleven en universiteit, voor het benutten van kennis in de praktijk.

6. Duaal promoveren

Ten slotte is duaal promoveren sterk in opkomst. De promovendus is gedeeltelijk in dienst van de universiteit en gedeeltelijk in dienst van een instelling of bedrijf. Groot voordeel van deze vorm van promoveren is dat een geheel andere doelgroep aantrekt. Het gaat vaak om mensen die al geruime tijd werken en hun werk willen combineren met een wetenschappelijke verdieping. Voor instellingen en bedrijven is het aantrekkelijk het duaal promoveren te faciliteren, omdat zij het opleidingsniveau van hun werknemers substantieel kunnen verhogen. Voor de universiteiten is het belangrijk omdat een nieuw potentieel van promovendi wordt aangeboord en omdat deze mensen hun wetenschappelijke ervaring met praktijkervaring delen.

In het onderstaand schema worden deze zes promotietrajecten op verschillende aspecten omschreven:

	<i>Omschrijving</i>	<i>Gezagsverhouding met universiteit</i>	<i>Aandacht voor opleiding</i>	<i>Duur van promotie</i>	<i>Relatieve kosten voor instelling (0-++++)</i>	<i>Percentage van totaal aantal promovendi (Schattingen)</i>	<i>Nadruk in functie op:</i>
Promovendus Werknemer	Promovendus heeft aanstelling om een omschreven promotieonderzoek uit te voeren. Daarnaast is er een aantal onderwijstaken.	Ja (Dienstverband)	+	4 jr.	+++	45 % (ca. 9000)	Uitvoeren van onderzoek
Promoverende wetenschappelijk medewerker (Binnen promovendus)	Promovendus heeft aanstelling als wetenschappelijk medewerker en voert binnen zijn taakstelling een promotieonderzoek uit.	Ja (Dienstverband)	-	Contractueel bepaald	++++	0,5 % (ca. 100)	Uitvoeren van onderzoek
Promotiestudent	Promovendus zit in een onderwijssituatie, heeft géén onderwijstaken, voert géén opdrachtonderzoek uit en is vrij in onderzoeks- en promotorkeuze.	Nee (Beurs)	++	4 jr.	++	<0,5% (ca. 50)	Individuele talent ontplooiing
Phd international	Buitenlandse promovendus komt met beurs naar Nederland om hier (een deel van) zijn promotieonderzoek te doen. Dit kan zijn met een Nederlandse en/of met een buitenlandse beurs.	Nee (Beurs)	+	4 jr.	+	5% (ca. 1000)	Individuele talent ontplooiing, internationalisering
Buiten promovendus	Promovendus heeft een aanstelling buiten de universiteit en voert hierbinnen een promotieonderzoek uit.	Nee promoveert op eigen kosten/derden)	-	Onbepaald	0	48% (ca. 9500)	Interactie praktijk, kennisvalorisatie Levenlang leren
Duale promovendus	Promovendus is deels bij de universiteit en deels bij een instelling of bedrijf aangesteld.	Ja (Gedeeltelijk dienstverband)	+	?	+	1% (ca. 250)	Interactie praktijk, kennisvalorisatie.

Bijlage 2. Aantallen gepromoveerden

Onlangs publiceerde het CBS gegevens waaruit blijkt dat het aantal gepromoveerden de laatste jaren sterk is gestegen. Promoveerden in het academisch jaar 1991/92 nog 1993 mensen, in 2006/2007 waren dit er 3160 – een stijging van bijna 60%. Deze stijging wordt voornamelijk veroorzaakt door de explosieve stijging van het aantal vrouwen wat promoveert. De sterkste groei onder vrouwen vond plaats in de technische disciplines, hier vond een verzesvoudiging plaats. De kleinste groei, maar nog steeds heel indrukwekkend, vond plaats in de gammadisciplines, waar het aantal vrouwen bijna verdubbelde. De groei onder de mannen is bescheidener, in sommige disciplines is zelfs sprake van een daling

	Totaal	Mannen							Vrouwen						
		tot	α	Γ	B	tech	land	med	Tot	A	γ	β	tech	land	Med
1991/'92	1993	1596	152	272	409	281	99	383	397	53	100	67	19	27	131
1996/'97	2477	1795	156	319	367	405	146	402	682	71	147	114	45	60	245
2001/'02	2549	1565	106	233	294	364	172	396	984	94	195	195	80	92	328
2006/'07	3160	1839	133	304	343	418	163	478	1321	100	287	158	131	103	542

Bron: CBS

De absolute stijging van het aantal promoties heeft veel te maken met de stijging van het tweede- en derdegeldstroomonderzoek. Veel opdrachtonderzoek wordt uitgevoerd door promovendi. Zij zorgen als het ware voor het benodigde volume van de onderzoekscapaciteit van universiteiten en voeren veel onderzoek uit waar de maatschappij om vraagt.

Het belang van promovendi voor de universiteiten is dan ook groot. Naast het vele werk dat zij verzetten, vormen zij ook de belofte voor de toekomst. Uit deze kweekvijver van jong talent stroomt ongeveer dertig procent door binnen de wetenschap. Voor de overige zeventig procent is aansluiting elders op de arbeidsmarkt belangrijk.